

Menneskesyn på spil i etikken

Christian Borrisholt Steen
Medlem af Det Ethiske Råd

Siden jeg i foråret 2012 blev medlem af Det Ethiske Råd, har jeg holdt en række foredrag rundt omkring i sognegårde, kirker og Y's Mens klubber under overskriften "menneskesyn på spil". Foredragene handler om mit arbejde i Det Ethiske Råd og om hvordan mit kristne livs- og menneskesyn har givet mig både styrke og inspiration til arbejdet i rådet. For mig er der bogstaveligt talt menneskesyn på spil, når vi diskuterer etiske spørgsmål i Danmark, bl.a. fordi vi ofte forfalder til alene at diskutere enkeltsager og kun sjældent drøfter hvad vores stillingtagen til konkrete etiske spørgsmål betyder for vores menneskesyn.

Jeg er ofte blevet spurgt om, hvorfra jeg henter inspiration til min holdning til de ofte vanskelige etiske spørgsmål, som drøftes i Det Ethiske Råd. I mit svar på dette spørgsmål har jeg ofte henvist til punktvisse og fragmentariske nedslag på de mest oplagte inspirationskilder som f.eks. "Jesu gyldne regel", "Lignelsen om den barmhjertige samaritaner" og Løgstrups "Den etiske fordring". Jeg har med andre ord ofte savnet en mere sammenhængende referenceramme til min egen forståelse af, hvad det er for et menneskesyn jeg ønsker, der skal præge det danske samfund.

I efteråret 2012 introducerede en god kollega mig for bogen om personalisme på dansk "Det fælles bedste". Jeg havde ikke stiftet bekendtskab med personalismen før, men blev hurtigt fanget af bogen og blev klar over, at det menneskesyn der kommer til udtryk i netop personalismen i høj grad og igennem flere år, har udgjort en slags argumentativ klangbund for forståelsen af mine egne holdninger og for mit eget menneskesyn.

Den grundlæggende liberale tanke om den enkeltes selvbestemmelsesret og ønsket om den størst mulige lykke for flest mulige mennesker står ofte som helt centrale argumenter i mange af de etiske spørgsmål, som diskuteres i blandt andet Det Ethiske Råd, Folketinget og andre steder. Argumentet om den enkeltes selvbestemmelsesret er særligt tydelig i debatten om aktiv dødshjælp. Fortalere for aktiv dødshjælp argumenterer typisk for, at den enkelte selv bør kunne bestemme over sit eget liv. På samme måde synes John Stuart Mills klassiske tanke om den størst mulige lykke for flest mulige mennesker i særlig grad at ligge bag diskussionen om f.eks. organdonation. Men måske er det værd at overveje, om ikke vi risikerer at glemme det enkelte menneske og dets nærmeste relationer, hvis vi stirrer os blinde på jagten på den størst mulige lykke for flest mulige mennesker. Det vender jeg tilbage til om lidt.

For mig kan personalismen med dens betoning af menneskets grundlæggende behov for relationer, værdighed og engagement netop være med til at pege på nogle alternative svar på nogle af de

mange etiske spørgsmål, hvor vores menneskesyn for mig at se i særlig grad er udfordret og hvor jeg oplever, at den liberale tanke om selvbestemmelsesret og tanken om den størst mulige lykke for flest mulige ikke leverer et tilstrækkeligt svar.

I det følgende vil jeg blandt andet med inddragelse af eksempler fra mit arbejde i Det Ethiske Råd forsøge nærmere at indkredse, hvordan det personalistiske menneskesyn kan være med til at belyse nogle af de konkrete etiske spørgsmål, hvor jeg i særlig grad oplever at menneskesynet er udfordret. Mine eksempler tager alle afsæt i ét af de tre grundlæggende personalistiske perspektiver på mennesket; mennesket som relationelt, værdigt og engageret.

Det relationelle menneske

I salmedigteren Lars Busk Sørensens smukke salme ”Menneske, din egen magt”, står der i vers 2; ”Livets Gud har ingen hænder, derfor er det dig, han sender, når din næste lider nød”¹. Disse få ord indfanger ret præcist, hvad der for mig kendetegner et kristent livs- og menneskesyn i praksis. For mig er hvert enkelt menneske ikke en øde ø, men et relationelt væsen der udvikler sig og lever i relation med andre. Derfor handler etik også dybest set om, hvad vi som mennesker skylder at gøre – og undlade at gøre – imod hinanden. For mig at se giver det derfor ikke mening at tale om den enkeltes selvbestemmelsesret uden samtidig at overveje denne selvbestemmelsesrets betydning for de relationer, som den enkelte indgår i.

I foråret 2014 vedtog Folketinget en ændring af sundhedsloven som en konsekvens af indførelsen af det såkaldte juridiske kønsskifte, hvor man uden forudgående operation eller hormonbehandling kan skifte køn. Man skal blot skriftligt erklære, at man oplever sig selv som tilhørende det modsatte køn, så kan man juridisk skifte køn. Et flertal i Det Ethiske Råd støttede SR-regeringens forslag. Hovedargumentet for indførelsen af det juridiske kønsskifte var, som i så mange andre etiske spørgsmål, den enkeltes selvbestemmelsesret. Jeg var og er skeptisk overfor det juridiske kønsskifte, fordi jeg mener, at det ensidige fokus på den enkeltes selvbestemmelsesret helt har skygget for andre helt åbenlyse dilemmaer af identitetsmæssig og relationel karakter.

For det første, så kan man, hvis man som jeg oplever det enkelte menneske som relationelt, frygte at adgangen til juridisk kønsskifte vil betyde en radikal ændring af helt grundlæggende begreber som f.eks. far og mor. F.eks. vil en biologisk kvinde, der juridisk har skiftet køn til mand, ikke længere per definition kunne opfattes som mor. Spørgsmålet er så, om den person der føder barnet, faktisk skal regnes som barnets far, hvis der altså er tale om en biologisk kvinde, der juridisk har skiftet køn til mand. Hvis man således i juridisk forstand er en mand og derfor må formodes at have et ønske om at blive opfattet som en mand, fungerer det selvsagt ikke, at man på samme tid, rent lovgivningsmæssigt anses for at være mor til sit barn. For mig at se, illustrerer eksemplet her netop

¹ Salmer i vor tid, 2014

problemet ved, at tilhængerne af juridisk kønsskifte alene ser juridisk kønsskifte, som et spørgsmål om den enkeltes selvbestemmelsesret. Så enkelt er det desværre ikke. Det har tværtimod vidtrækkende konsekvenser for vores relationer til hinanden og for hvordan vi skal forstå relationelle markører som f.eks. far, mor, bror og søster. Hvis man således mener, at begreber som far og mor, udover at tildele en person bestemte juridiske rettigheder og pligter, samtidig også fungerer som meningsgivende, kulturelt betingede værdimarkører med deraf følgende fordringer til det enkelte menneske, er det juridiske kønsskifte derfor ikke helt uproblematisk. I hvert fald er det for unuanceret alene at anskue problemstillingen ud fra ideen om den enkeltes selvbestemmelsesret og som en ubetinget landvinding for mangfoldigheden.

For det andet, så kan forslaget om juridisk kønsskifte for en umiddelbar betragtning måske virke besnærende, fordi det lyder positivt at give den enkelte frihed til selv at vælge køn. Men ud fra en helt almindelig common sense betragtning, tror jeg de fleste vil give mig ret i, at kønnet ikke primært er noget man *oplever* eller *føler*, men i højere grad noget biologisk og naturgivent. Naturligvis sidder ens kønsidentitet ikke alene i kønsorganerne, men den totale adskillelse af det biologiske køn og det juridiske køn er for mig at se nonsens.

For det tredje betyder det juridiske kønsskifte, at definitionen af mand og kvinde i sundhedsloven ændres til ”en person med mindst én testikel” og ”en person med en livmoder”. Mand og kvinde er med andre ord ude af loven. Hvad betyder det f.eks. for de tusindvis af kvinder, som af den ene eller anden grund har fået fjernet livmoderen? Skal man tage den nye kønsløse definition for pålydende, er disse kvinder ikke længere kvinder.

Det er næppe i personalismens ånd alene at diskutere spørgsmålet om juridisk kønsskifte med fokus på betydningen af kønsskiftet for de relationer, som den enkelte indgår i og dermed helt at overse betydningen af den transkønnedes selvbestemmelsesret. Jeg indledte da også med at konstatere, at selvbestemmelsesretten ikke kunne ses isoleret, men at den måtte betragtes i sammenhæng med de relationer mennesket indgår i. Derfor skal min kritik af det juridiske kønsskifte ikke opfattes som en kritik af transkønnede. Transkønnede skal have mulighed for at leve det gode liv og i de rammer, de nu engang har det bedst med. Men jeg håber, at min gennemgang ovenfor har anskueliggjort, at det ikke er helt uproblematisk alene at fokusere på den enkeltes selvbestemmelsesret uden samtidig at overveje dens betydning for de relationer, som den enkelte indgår i.

Det værdige menneske (1)

Ordet skaber som bekendt, hvad det nævner, som Grundtvig så rigtigt har formuleret det i salmen ”Vidunderligst af alt på jord”. Det gælder også den altid aktuelle debat om aktiv dødshjælp. Det oplevede jeg selv på nærmeste hold på årets Folkemøde på Bornholm, hvor jeg deltog i en debat om netop aktiv dødshjælp arrangeret af Venstres Ungdom.

Hvis man er imod noget, der har at gøre med at *hjælpe* og noget der samtidig er *aktivt*, så opfattes man let som lidt antikveret og gammeldags. Modstanderne af aktiv dødshjælp var da også i klart mindretal i Venstres Ungdoms telt den sommerdag på Bornholm. Men hvis det er gammeldags og antikveret at insistere på, at vi som samfund og som enkeltindivider har en pligt til at yde aktiv livshjælp, frem for at slå hinanden ihjel, så bærer jeg gerne prædikatet antikveret og gammeldags. Min egen modstand mod aktiv dødshjælp handler i høj grad om, at jeg netop ser det enkelte menneskeliv som værdigt og som ukrænkeligt. For mig er livet en gave, som vi ingen ret har til at berøve, hverken for os selv eller andre. Tilhængerne af aktiv dødshjælp bruger ofte begreberne selvbestemmelse og værdighed, når de skal forsvare deres holdning. Men spørgsmålet er, om selvbestemmelsesretten har optimale betingelser i en situation, hvor den døende måske er præget af angst og er stærkt medicineret. For at det giver mening at tale om reel selvbestemmelse, må det enkelte menneske være fri fra såvel indre som ydre tvang. For mig at se er problemet netop, at hvis samfundet legitimerer aktiv dødshjælp, så er der ikke noget ikke-valg. Alle der kommer i en situation præget af uhelbredelig sygdom vil være tvunget til at forholde sig til dette spørgsmål, da systemet har besluttet, at aktiv dødshjælp kan være en legitim mulighed. Tilhængerne af aktiv dødshjælp bruger også ofte værdighedsbegrebet til at legitimere deres standpunkt. Men for mig er det en misforståelse at tro, at vi understøtter den enkeltes værdighed ved at tillade aktiv dødshjælp. Det forholder sig nærmere omvendt. Hvis et enkelt menneskeliv betragtes som undværligt, fordi det opfattes som uværdigt, så er alle menneskers liv undværlige.²

Den personalistiske forståelse af værdighed, hvor hvert enkelt menneskes værdighed er forbundet med menneskehedens værdighed, finder vi også en variant af i Jesu gyldne regel om at gøre mod andre, som du ønsker, de skal gøre imod dig og hos Kant i det kategoriske imperativ; ”Handl kun efter den maksime, om hvilken du tillige kan ville, at den bliver en almen lov”.³ For mig er alle mennesker skabt i Guds billede. Det enkelte menneskes værdighed er således givet hver enkelt af os på forhånd. Det vil sige, at den enkeltes værdighed er uafhængig af vore handlinger og præstationer, uafhængig af sygdomme og skavanker og uafhængig af moralske brist, fejl og dumheder.

Ønsket om en værdig død er vanskelig at være uenig i, men vi må nødvendigvis spørge os selv, når debatten handler om aktiv dødshjælp, om vi virkelig kan *ville* et samfund, hvor vi slår hinanden ihjel på forlangende. Hvis vi generelt giver efter for et ønske om at tillade aktiv dødshjælp, får det uvilkårligt betydning for vores generelle menneskesyn og for vores forståelse af relationer, værdighed og engagement.

Det værdige menneske (2)

Det er ikke kun i debatten om aktiv dødshjælp, at synet på menneskets værdighed er på spil. Forståelsen af det enkelte menneskes særlige værdi er også udfordret på andre områder. Det gælder

² Mortensen, 2012, p. 78

³ Kant, 1993, p. 54

f.eks. diskussionen om organdonation. Vi hører ofte i den offentlige debat, at vi *mangler* organer i Danmark. Lad mig slå fast med det samme, at det for mig at se er prisværdigt at være organdonor, da man på denne måde kan være med til at redde et andet menneskes liv. Men som jeg indledte artiklen her med at konstatere, så tror jeg, det er værd at overveje, om ikke vi risikerer at glemme det enkelte menneske, hvis vi altid stirrer os blinde på jagten på den størst mulige lykke for flest mulige mennesker.

Filosoffen Kant har engang sagt, at vi aldrig alene må betragte mennesket som middel men altid som formål⁴. Dette er for mig essensen af værdighedsbegrebet, at hvert enkelt menneske har værdi i sig selv og ikke blot værdi i forhold til nogen andre eller noget andet. Men når det offentlige iværksætter nudging-kampagner for at få flere til at være organdonorer med den begrundelse, at vi *mangler* organer, så bevæger vi os for mig at se på kanten af at betragte hinanden som middel snarere end som formål. Vi må for mig at se altid være påpasselige med, at vi ikke reducerer det enkelte menneske til blot at være et reservedelslager for andre. Her vil nogen måske indvende, at man netop understøtter det enkelte menneskes værdighed, engagerer sig og opbygger relationer ved f.eks. at give en nyre til en bror eller søster. Det argument er jeg for så vidt enig i, men det kræver, at den enkeltes selvbestemmelse respekteres. Ellers risikerer vi et samfund, hvor mennesker der af den ene eller anden grund ikke kan forene sig med tanken om at være organdonor, bliver betragtet som dårligere mennesker end andre. Hvis det sker, så er vi for alvor på kant med tanken om det enkelte menneskes særlige værdi, som jo ifølge personalismen er uafhængig af vore handlinger, præstationer, moralske brist og fejl.

Det værdige menneske (3)

Et andet eksempel på en debat, hvor spørgsmålet om den størst mulige lykke for flest mulige har ligget som en underliggende præmis og hvor spørgsmålet om det enkelte menneskes værdighed har været udfordret, var i diskussionen om lovliggørelse af rugemoderskab, som vi drøftede i Det Ethiske Råd i 2013. Selvom argumentet for lovliggørelse af rugemoderskab typisk har handlet om, at vi som samfund skal understøtte barnløses behov for at få børn – altså med andre ord sikre den størst mulige lykke for flest mulige – så ændrer det for mig at se ikke ved det forhold, at vi herved reducerer kvinden til blot at være et hylster for andres behov for produktion af et barn. Den enkelte kvinde, rugemoderen, har herved ikke længere alene værdi i sig selv, hun er også blevet et middel til opfyldelsen af andres behov for at få et barn.

En personalist kunne måske her hævde, at alt er i den skønneste orden, hvis blot rugemoderen har gjort brug af sin selvbestemmelsesret og har engageret sig i sine relationer og hjulpet et barnløst par med at få ønsket om et barn opfyldt. Men hvad så med den tredje part i relationen, det lille barn? Som min kollega i Det Ethiske Råd, Lillian Bondo, der også er formand for Jordemoderforeningen

⁴ Kant, 1993, p. 62

sagde i forbindelse med debatten om rugemoderskab, så er tilknytningen mellem mor og barn under graviditeten væsentlig for barnets udvikling. I den forbindelse er en aftale om rugemoderskab at betragte som en planlagt fjernelse af barnet fra den eneste mor, som barnet kender. Dette må alt andet lige formodes at indebære en svækkelse af barnets muligheder for en harmonisk udvikling. Denne bekymring deler jeg og derfor mener jeg også, at varetagelsen af barnets tarv må spille en mere afgørende rolle i diskussionen om rugemoderskab end spørgsmålet om rugemoderens selvbestemmelsesret og spørgsmålet om de barnløses ønske om at få et barn. Det er for mig at se også helt i tråd med et personalistisk menneskesyn, at ville sikre den svage part, i dette tilfælde barnet, de bedst mulige betingelser for at kunne udvikle sig i harmoni med dets nærmeste relationer og at udvikle dets potentiale som menneske.

Det engagerede menneske

I foråret 2014 fik den kendte tv-vært Hans Pilgaard en del omtale, fordi han havde overværet, at nogle unge piger groft havde chikaneret en hjemløs ved Nørreport Station. Hans Pilgaard greb resolut ind og forsvarede den hjemløse mand. Hans Pilgaard fik helt berettiget stor anerkendelse, ikke mindst på Facebook og andre sociale medier, for netop at handle og reagere i en situation, hvor et andet menneske blev krænket.

Episoden gav mig, og sikkert også mange andre, noget at tænke over. Når Hans Pilgaard anerkendes for sin handling, så er det for mig at se blandt andet fordi, vi jo inderst inde godt ved, at vi burde handle på samme måde i lignende situationer. Men hvorfor nøjes vi ofte med blot at være tilskuere til de ting vi oplever, i stedet for at involvere os som engagerede mennesker?

En forklaring kan være, at vi i situationen er i tvivl om, hvor alvorligt det egentlig er, det vi er vidner til. I den situation er vi måske tilbøjelige til at tænke, at det ville være alt for nævenyttigt af os at optræde som ordensmagtens forlængede arm. I andre situationer kan det være, at vi reelt er usikre på, hvad det er vi er vidner til. Er det en syg mand, der ligger på fortovet? Eller er han bare fuld? Eller var det håndgemæng vi så på vej hjem fra byen bare en venskabelig dyst, eller var det mere alvorligt? Vi er gode til at finde forklaringer på, hvorfor vi som oftest nøjes med at indtage den passive betragters rolle frem for at påtage os rollen som et engageret medmenneske.

En journalist fra Berlingske Tidende bad mig som medlem af Det Ethiske Råd om en kommentar til episoden. Journalisten ville blandt andet vide, om vi som samfundsborgere er forpligtede til at gribe ind, hvis vi oplever et andet menneske blive forulempet. Det mener jeg, vi har pligt til. Et samfund, hvor vi nøjes med at være tilskuere og aldrig påtager os et personligt ansvar for vores medmennesker, er for mig at se et fattigt samfund.

Vi kan som engagerede væsener ikke nøjes med at tage ansvar for vores eget liv, vi må også påtage os et ansvar, når andre mennesker forulempes. Hvis vi blot går forbi, når et andet menneske overfalder eller på anden vis forulempes, så er vi for mig at se med til at legitimere en destruktiv og voldelig adfærd, hvilket i en personalistisk optik er afvisning af fællesskab og gode relationer.

Selvom vi lever i et velfærdssamfund med et velfungerende politi og andre offentlige myndigheder, så har vi stadig et personligt ansvar for at bidrage til det gode liv, både for vores næste og for os selv. Vi kan ikke bare udlicitere det personlige ansvar til det offentlige.

Filosoffen K.E. Løgstrup har sagt det ret præcist i den etiske fordring; ”Du har aldrig med et andet menneske at gøre, uden at du holder en del af dets liv i dine hænder”.⁵

Hans Pilgaard levede på forbilledlig vis den etiske fordring ud i praksis, da han greb ind og forsvarede den hjemløse på Nørreport Station. Vi ved aldrig, hvornår vi bliver vidner til en episode, hvor et andet menneske har brug for vores hjælp. Men vi ved, med Løgstrups ord, at det kan afhænge af os, ikke bare om et medmenneske får en god eller en dårlig dag, men faktisk også i sidste ende om han eller hun får et godt liv. Det er stort og det er vanskeligt at leve op til, men jeg er sikker på, at vi får et lidt bedre samfund, hvis vi i højere grad tør forpligte os selv og hinanden på at understøtte hvert enkelt menneskes behov for relation, værdighed og engagement.

Litteratur

Lars Busk Sørensen, "Salmer i vor tid", Unitas Forlag, 2014

Jonas Norgaard Mortensen, "Det fælles bedste" Boedal, 2012

Immanuel Kant, "Grundlæggelse af moralens metafysik, Hans Reitzel, 1993

K. E. Løgstrup, "Den Etiske Fordring", Gyldendal, 1956

Om Christian Borrisholt Steen

Cand.mag. i Samfundsfag og Psykologi.

Master i Etik og Værdier i Organisationer (MEVO).

Medlem af Det Etiske Råd siden 2012.

Specialkonsulent i Kristelig Fagbevægelse.

Foredragsholder.

⁵ Løgstrup, 1956, p. 25